

## บทที่ 1

### บทนำ

#### ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สังคมโลกในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในหลากหลายลักษณะ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรม เป็นสังคมอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสังคม การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจเป็นแบบทุนนิยม หรือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร โดยประชาชนมีแนวโน้มที่จะแต่งงานน้อยลง แต่งงานเมื่อวัยสูงขึ้น ส่งผลให้อัตราการเกิดลดลง ประกอบกับเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่ก้าวหน้าขึ้น ส่งผลให้ภาวะการเสียชีวิตระหว่างการให้กำเนิดบุตร หรือ การเสียชีวิตก่อนวัยอันควรลดลง ดังนั้นอัตราจำนวนประชากรสูงอายุจึงเพิ่มขึ้น

องค์การสหประชาชาติ ได้เล็งเห็นความสำคัญของจำนวนและสัดส่วนของประชากรสูงอายุที่เพิ่มมากขึ้น ตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2525 มาแล้ว จึงจัดให้มีการประชุมนานาชาติ ว่าด้วยเรื่องผู้สูงอายุขึ้น ที่กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย ในปี พ.ศ. 2525 เพื่อกระตุ้นให้ประเทศต่างๆตระหนักถึงความสำคัญและปัญหาที่จะตามมา ซึ่งประเทศไทยได้เข้าร่วมด้วย การประชุมครั้งนั้น ที่ประชุมได้มีมติตกลงกันว่า ผู้สูงอายุ คือ คนที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไป และได้ข้อยุติเป็นแผนปฏิบัติการนานาชาติเกี่ยวกับผู้สูงอายุ เพื่อให้ประเทศต่างๆ นำไปประยุกต์ใช้ในแต่ละประเทศของตนเอง (บรรลุ สิริพานิช 2538: 125) โดยแผนปฏิบัติการนี้ มีประเด็นสำคัญเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ไว้ 3 ประการ คือ ด้านมนุษยธรรม ด้านการพัฒนา และด้านการศึกษา

ในประเทศไทย ช่วงที่ผ่านมามีอัตราการตายและอัตราการเกิดมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการลดลงของอัตราการเกิดในระยะเวลาอันสั้น (สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย, 2550: 2) อันเนื่องมาจากการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ การวางแผนครอบครัวโดยสมัครใจ ทั้งที่สังคมของประเทศไทยยังต้องการประชากรจำนวนมากในภาคการเกษตร ในปีพ.ศ. 2549-2550 อัตราเจริญพันธุ์รวม ลดลงเหลือประมาณ 1.6 คน ซึ่งเป็นอัตราเจริญพันธุ์ที่ต่ำกว่าระดับทดแทน เมื่อเทียบกับในอดีตซึ่งพบว่าสตรีไทยในพ.ศ. 2507 มีจำนวนบุตรเฉลี่ยประมาณ 6 คน ลดเหลือประมาณ 5 คน ในปี 2517 และลดลงอย่างรวดเร็วเหลือเพียง 2 คนในปี พ.ศ. 2539 (สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย, 2550) ประกอบกับความยืนยาวของชีวิตของประชากรไทยมีอัตราที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร ทำให้ในปัจจุบัน ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ซึ่ง

หมายความว่า ประเทศที่มีประชากรสูงอายุ มากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด รายงานจาก สำนักงานสถิติแห่งชาติในปี พ.ศ. 2550 ได้ประกาศว่าประเทศไทยมีประชากรสูงอายุเป็นร้อยละ 10.6 ของประชากรทั้งหมด

เมื่อโครงสร้างของประชากรเปลี่ยนไป ผนวกกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิต ค่านิยม ความเป็นอยู่ ซึ่งในอดีต สังคมไทยมีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม ต้องการแรงงานเพื่อช่วยทำงานในภาคเกษตร ครอบครัวขยาย มีสมาชิกครอบครัวทุกรุ่น อาศัยอยู่ร่วมกัน ด้วยความเกื้อกูล พึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกัน ผู้สูงอายุถือว่าเป็นบุคคลที่น่าเคารพยกย่อง ลูกหลานมีหน้าที่ปรนนิบัติ ดูแล เพื่อทดแทนบุญคุณ เป็นการแสดงออกถึงค่านิยมตามความเชื่อจากศาสนาพุทธ เรื่องความกตัญญู กตเวทิต์ ซึ่งหมายถึง การที่บุคคลช่วยเหลือ ตอบแทนคุณแก่ผู้ที่เคยอุปถัมภ์ตนมาก่อน ผู้สูงอายุ จึงเป็นเหมือนศูนย์กลางทางจิตใจของลูกหลาน คอยถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมมาจากประสบการณ์ชีวิต และการทำงาน

อย่างไรก็ตาม เมื่อสังคมแบบเกษตรกรรมเริ่มลดลง เปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมอุตสาหกรรม เกิดการย้ายถิ่นเพื่อเข้ามาทำงานในตัวเมือง การตีค่าของคนอยู่ที่ความสามารถในการผลิต การหารายได้ เมื่อประชาชนได้รับการศึกษามากยิ่งขึ้น พวกเขาจึงละเลยความสำคัญของผู้สูงอายุ ในฐานะที่เป็น ผู้รู้ ผู้ถ่ายทอดประสบการณ์ คำพังเพยที่ว่า เดินตามผู้ใหญ่ หมาไม่กัด เริ่มหายไป แต่เริ่มมีคำว่า ไคโนเสาร์ เฒ่าล้านปีเข้ามาแทนที่ สำหรับแสดงคุณสมบัติของผู้สูงอายุที่ไม่ทันสมัย ทำให้บทบาทของผู้สูงอายุในสังคมเริ่มลดน้อยลงไป (บรรลุ ศิริพานิช 2538: 137) เนื่องจากบุตรหลานต้องไปหางานทำในตัวเมือง หรือ แยกตัวออกไปสร้างครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวไทยเปลี่ยนรูปแบบจากครอบครัวขยายที่มีเครือญาติ อาศัยอยู่ร่วมกันหลายรุ่น มาเป็นครอบครัวขนาดเล็กและต้องเผชิญกับปัญหาที่สืบเนื่องมาจากภาวะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ ทำให้ครอบครัวเผชิญกับปัญหาหลายประการ อาทิ ปัญหาความยากจน ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว และปัญหาการทอดทิ้งสมาชิกในครอบครัว อันได้แก่ เด็ก และผู้สูงอายุ เมื่อครอบครัวต้องประสบปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงของระบบสถานะแวดล้อมด้านต่างๆ (เล็ก สมบัติ 2549: 1)

ผู้สูงอายุที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย สุขภาพ ที่เสื่อมถอย ปัญหาทางจิตใจ ที่ต้องแปรสภาพจากผู้ที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เป็นผู้ที่ต้องพึ่งพิงผู้อื่น รายได้ที่ลดลง หรือไม่มีรายได้ และยังคงปรับตัวให้สามารถรองรับกับสถานการณ์ในปัจจุบัน โดยการปรับเปลี่ยนความคิด ทักษะ ค่านิยม และการดำเนินชีวิตของตนเอง เพื่อให้เข้ากับสังคม หรือ ลูกหลาน ประเด็นที่น่าสนใจต่อการศึกษา คือ ความต้องการของผู้สูงอายุ ทำอย่างไรถึงจะสามารถมีความสุข ได้ท่ามกลางสถานการณ์ และสิ่งแวดล้อม ในปัจจุบันประเทศไทยเพิ่งจะเริ่มให้ความสำคัญกับปัจจัย



ภายใน คือ ความรู้สึกมีความสุขของประชาชน ในช่วงระยะเวลากว่า 10 ปี ที่ผ่านมา ดังจะเห็นได้จาก แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ซึ่งเป็นแผนพัฒนาฯ ฉบับแรกที่กล่าวถึงความสุข โดยมุ่งหมายให้ประชาชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาให้คนมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (วรชัย ทองไทย 2550: 1)

นอกเหนือไปจากการพัฒนาประเทศที่มีตัวชี้วัดเป็นดัชนีรายได้ต่อหัว หรือ GDP (Gross Domestic Product) อัตราการบริโภคทางวัตถุที่เพิ่มมากขึ้น ดูเหมือนว่าคนน่าจะมีความสุขเพิ่มมากขึ้น แต่ในความเป็นจริง การเพิ่มของวัตถุ ไม่ได้เป็นปัจจัยเดียวที่ส่งผลให้ความสุขเพิ่มมากขึ้น

เมื่อเรามองประเด็นผู้สูงอายุในสังคมไทยจากมุมมองแบบที่เป็นมหภาค คือ การมองที่สังคมแบบเป็นองค์รวม เป็นภาพใหญ่ๆ บางครั้งผู้ที่ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือ คนอื่นๆ ในสังคม ไม่ได้เกิดความตระหนักอย่างแท้จริงต่อปัญหานั้น เนื่องจากมองไม่เห็นผลกระทบที่มีต่อตัวเอง แต่แท้จริงแล้วปัญหาประชากรนั้นเป็นเรื่องที่กระทบกับคนทุกกลุ่ม ทุกส่วนของสังคม ทุกชนชั้น เนื่องจากความชราเป็นภาวะหนึ่งของคนที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แม้ว่าในปัจจุบันจะมีเทคนิค วิทยาการทางการแพทย์ที่ช่วยชะลอ ไม่ให้ความแก่มาเยือนก่อนวัยอันควรได้

ดังนั้นเมื่อพิจารณาปัญหา ในระดับของปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นมีครอบครัวเป็นหน่วยทางสังคม ในจุดนี้บุคคลอาจมองเห็นภาพของปัญหาได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น เมื่อเห็นว่าสักวันพ่อแม่ของเขา ก็จะกลายเป็นผู้สูงอายุ หรือ แม้แต่ตัวของเขาเองก็ย่อมมีโอกาสเป็นผู้สูงอายุเอง ดังที่ Andrews (2009: 78) กล่าวไว้ว่า หากคนเราตระหนักว่าการแก่ชราไม่ใช่เป็นเรื่องของคนอื่นๆ แต่เป็นเรื่องของตัวเอง เป็นเรื่องของชีวิต พวกเขาจะเริ่มขอมคิดว่าเมื่อตนแก่แล้วจะเป็นเช่นไร เมื่อเกิดกระบวนการเช่นนี้ ภาพลักษณ์ของการแก่ชราน่าจะเปลี่ยนเป็นเชิงบวกมากยิ่งขึ้น สำหรับผู้วิจัยเอง ขณะนี้เริ่มก้าวสู่วัยกลางคน มีพ่อแม่ที่เริ่มก้าวสู่การเป็นผู้สูงอายุ ประกอบกับมีสมาชิกครอบครัวจำนวนมากที่อยู่ในวัยสูงอายุตอนต้น และตอนปลาย คือไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงตระหนักว่าปัญหาผู้สูงอายุเป็นเรื่องที่ใกล้ตัว และเป็นประเด็นปัญหาที่มีความสำคัญในระดับปัจเจก และระดับสังคม

### วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาความสุขและความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ
2. สะท้อนประสบการณ์ที่ได้รับจากการศึกษา ในมุมมองของผู้วิจัยต่ออนาคตของการเป็นผู้สูงอายุ

## ขอบเขตการวิจัย

### ขอบเขตด้านประชากร

เนื่องจากการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ผู้วิจัยใช้กรณีศึกษา ซึ่งผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลาย ตามหลักการของการใช้ทฤษฎีฐานราก และตามความสอดคล้องกับการสะท้อนประสบการณ์ ต่ออนาคตในการเป็นผู้สูงอายุของผู้วิจัย ดังนั้นจึงเลือกกรณีศึกษาที่มีสถานะทางสังคมคล้ายคลึงกับผู้วิจัย คือ อยู่ในชนชั้นกลาง ระดับกลางถึงบน โดยมีหลักเกณฑ์พื้นฐาน คือ เป็นผู้สูงอายุไทย ที่มีอายุมากกว่า 60 ปี อาศัยในเขตเมือง (Urban area) มีระดับการศึกษาอย่างต่ำในระดับปริญญาตรี นับถือศาสนาพุทธ และมีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองได้ กล่าวคือ มีความสามารถในการจัดการกับกิจวัตรประจำวันด้วยตนเอง และสามารถเดินทางได้ด้วยตนเอง จำนวน 6 คน ประกอบด้วย

1. อดีตผู้บริหารธนาคาร หญิง
2. อดีตพนักงานธนาคาร ชาย
3. อดีตพนักงานรัฐวิสาหกิจเอกชน ชาย
4. อดีตพนักงานบริษัทเอกชน หญิง
5. อดีตผู้บริหารองค์การเอกชน ชาย
6. อดีตข้าราชการทหาร หญิง

### ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตทางด้านเนื้อหา ประกอบด้วย เนื้อหาเรื่องผู้สูงอายุ และทฤษฎีฐานราก โดยมีรายละเอียดของขอบเขตเนื้อหา ดังนี้ คือ

ผู้สูงอายุ ได้แก่ ผู้ที่มีอายุมากกว่า 60 ปี และใช้หลักเกณฑ์การแบ่งผู้สูงอายุจากศักยภาพ ของ Wheelwright

ทฤษฎีฐานราก คือ เป็นระเบียบวิธีวิจัยในการทำวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการรวบรวมข้อมูลเพื่อสรุป และสร้างเป็นทฤษฎีเล็กขึ้นหนึ่งทฤษฎี เพื่ออธิบายปรากฏการณ์และตีความ สิ่งที่ได้ศึกษา ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อมูล และตีความหมายแบบอุปนัย โดยผู้วิจัยต้องพยายามเก็บข้อมูลด้วยทักษะที่เปิดกว้างมากที่สุด

### นิยามศัพท์เฉพาะ

**ความสุข** คือ ความรู้สึกทางอารมณ์ที่เป็นเชิงบวก ซึ่งแตกต่างกันออกไปแล้วแต่ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมที่บุคคลนั้นยึดถือในชีวิต

**ความพึงพอใจในชีวิต** คือ ความรู้สึกเชิงบวกที่บุคคลมีต่อวิถีในการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน

**ผู้สูงอายุ** คือ ผู้มีสัญชาติไทยที่มีอายุมากกว่า 60 ปี อาศัยในเขตเมือง มีระดับการศึกษาอย่างต่ำในระดับปริญญาตรี นับถือศาสนาพุทธ และมีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองได้

### ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลจากการศึกษาการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าสิ่งใดที่ผู้ส่งผลให้เกิดความสุขและความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ เพื่อเตรียมการในการที่ต้องเป็นผู้สูงอายุ หรือ ต้องเป็นผู้ที่ดูแลผู้สูงอายุต่อไป